

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (12.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokban ritkán megörökített – világából válogattuk, a halálos fejsébét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből.

Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

1918 tavaszán egyre több újsághír adta tudtul, hogy csellen-gő orosz hadifoglyok itt is, ott is betörték, raboltak, és úgy próbáltak pénzre szert tenni, hogy mielőbb hazatérhesse-nek. Bár az országnak és népeinek elege volt a mind kilátás-talanabb katonásdiból, a tiszték egy részének még mindig nem. Lajcsikához utaztomban történt egyik délután, hogy a villamos peronján állva, jobb kezemmel botomra támasz-kodva, a ballal pedig a kapaszkodó szíjba fogózva, rám üvöl-tött egy főhadnagy:

– Na! Mi lesz?!

Én visszaüvöltöttem:

– Mit na? És kivel mi lesz?

Erre így meg úgy szidalmazni kezd, lázongónak, fegyelemrombolónak lehord. És mondom meg azonnal, melyik ezredből, ki vagyok.

– A „Dollinger-brigád” hőse volnék! – mondom, botomra biccentve, hogy vegye észre magát.

– Még szemtelen is?! Az úristenit a bolsijának!...

– Csak nyomorék vagyok, főhad-nagy úr! És ha ez önt nem indítja meg, csak mert képtelen vagyok hap-tákba vágni magam, eleresztve a botomat és a fogózó szíját, akkor lövesse át maga is a fejét az Isonzó-nál, mint én! Akkor majd halkabb lesz a hangja!

Nyilván, most se látta át a helyzetet, mert továbbra is robbant a méregtől:

– Attól még szalutálhat tisztessé-
sen egy feljebbvalónak!

– Aki ilyet kíván tőlem, a két kéz-zel fogózkodótól és támaszkodótól, az nem feljebbvaló, hanem le, a föld alá!
– ordítottam hirtelen kitörő dühöm-ben.

Nem tudom, mi lett volna a folytatás, mert az igen hangos szóváltásra elő-jött a villamoskocsi belsejéből két

munkás. A villamos éppen megállt. A proletárok megfogták kétfelől a tisztet, és úgy leperdítették a villamosról a peronra, a peronról az aszfaltra, hogy csak úgy nyekkent belé.

– Az anyád jóistenit azzal a szalutálással meg bokázással! Mars a frontra! Nyakunkon körben az ellenség, ne a rokkantakat regulázzad itthon, hanem a futóárokban hősködj!

A villamosvezető csilingelt kettőt-hármat, aztán már indult is. A tiszt föltápáskodott, fenyegetőzött, az öklét rázta, de egyhamar elsuhant velünk a villamos, ő meg ottmaradt szitkozódva a járdán.

A Janicsár utca sarkán állt egy zöldséges bódé. Körülötte mind gyakrabban robbantak ki a csetepaték a lovas rendőrség és a munkásasszonyok között. Tanintézetünk vezetője parancsba adta, hogy mi hadirokkantak ilyenkor ne menjünk ki az épületből, és ne avatkozzunk bele ezekbe a „harcok”-ba. De hát a kaput nem lehetett zárva tartani, annyira összevissza és különböző időpontokban jártak a bennlakók a tanfolyamaikra, s a szóbeli tilalmat különben se respektálta senki.

Bizony, mikor már nem tudtuk tétlenül nézni, mint kardlapozzák az ártatlan, de jogosan háborgó asszonynépet a lovas rendőrök, mi is beavatkoztunk időnként, a „Dollingerbrigád” tagjai. Botunkkal, mankónkkal próbáltuk elterelni a rendőrök lovait, a rendőrök meg nem vették a bátorságot, hogy ránk húzzanak a kardlappal. Mégiscsak a hadsereg egyenruháját viseltük, még ha rokkantan is. Nagyjából ismertük a szegény kardlapozott asszonyokat, láttuk őket késő este a bódé elé kiülni, és egész éjjelen át várakozni a másnapi zöldségosztásra, amiből vagy lett valami, vagy se. Reggel jöttek a szemtelen kofák, feketézők, meg a nagykalapos nagyságák, és a kivonuló rendőrökkel elzavartatták az egész éjjel ott strázsáló szegénynépet, szemtelenül elibük tolokodtak. Ekkor aztán repültek a zsámolyok, a divatos szalmakalapok behorpadozva kerültek az út porába, ahol széttaposva, olykor véresen „tüntettek” a fokozódó háborús nyomor ellen. Az iskola kertje kétoldalt kerítéssel volt elkülönítve a mellékutcáktól, amelyeknek házaiban többnyire igen szegény munkásnép lakott. Jó viszonyban voltunk velük, akadt köztük, aki mosást vállalt, cserébe mi ételma-

radékot, kenyeret adogattunk nekik. Az én „mosónőm” egy háromgyerekes anya volt. A férjéről nem tudott semmit, de ő is, a gyerekei is úgy néztek ki, mint Pilátus macskája szopornycásan. Fokozatosan romlott a mi ellátásunk is, ahogy haladtunk a végső összeomlás felé. Kenyeret még csak kaptunk jót, ehetőt, de már többször elmaradt a hús, s jött helyette a puliszka. Az olaszkelbe disznósült helyett mindinkább parizer került, az se friss, hanem zöldes. Ki kellett dobni. Sokan már közülünk is elégedetlenkedtek. Nekem annyival volt tűrhetőbb a dolog, mert – föld nélküli zsellérek ivadékaként – rég megtanultam, milyen az, ha nincs, és azzal is be kell érni, ha muszáj. Ettem, amit adtak, ami sorra jött. A puliszka volt az egyetlen, ami helyett szívesebben kanalaztam a köménymagos levest, vagy ettem a száraz kenyeret, s hozzá ittam vizet a csapból.

Szorgalmasan tanultam a postásszakmát, és taníttattam K. Lajcsikát. A rossznőket általában kerültem, de absztinenciát nem fogadtam. Néhány bajtársamhoz, akiket a komoly irodalom, a költészet és a zene érdekelt, a verseim megvitatgatása révén közelebbi kapcsolatba kerültem, de ősszel szétszóródtunk, már a nevükre se emlékszem. Tanáraim közül is többen terelgettek a kultúra felé. Köztük a már szeretettel említett Lányiné. Így kerültem el – először kissé idegenkedve – a *Városi Színház* egyik filharmonikus koncertjére is. Ahol Beethoven II., Leonóra nyitányát és a IX. szimfóniát adták elő. Erre beszélt rá

Lányiné, még jegyet is adott hozzá. Kerner István vezényelt, a karigazgató Roubál Miklós volt. A szólóénekesek: Medek Anna, Basilides Mária, Székelyhídi Ferenc, Szemere Árpád – rájuk emlékezem. Nevüket azelőtt sohasem hallottam. A nézőtér zsúfolt volt, és amikor a hatalmas létszámú operaházi kórus elénekelte az utolsó tétel Örömdóját, a publikum felállva ünnepelt. Eleinte teljesen idegen volt számomra a zenekari hangzás, de a szimfónia második része meg a kórus már teljesen lenyűgözött. Végigfutott a hátamon a hideg, olyan csodálatosan hangzott. De jellemzően akkori beállított-ságomra, mindent a saját helyzetemhez és a milliónyi köznép sorsához mértem: Elgondolkodtam azon – látva az erkélyről az embersokaságot, meg a színpadon is a sok-sok énekest, muzsikust, karmestert, szólistát –, hogy ezeket vajon ki, milyen címen és mi végből mentesíti a harctéri szolgálat alól, hogy ilyen isteni dolgokkal tölthessék napjaikat, miközben a katonák milliói naponta kockára teszik az életüket, vérüket vesztik, nyomorékká válnak, elhullnak a harctéren, járványban pusztulnak, vagy embertelen fogságot szenvednek?! Jól érzik-e magukat frakkban, szmokingban, estélyi ruhában, miközben az a több százezernyi „infanteriszt бүдös” az életben maradásáért tetvesedik hónapokon át? Nincs lelkiismeret-furdalásuk, nem csuklik meg az énekesek hangja, nem siklik félre a hegedűsök vonója?

Tudom, tudom, ne tessék megvetni ezekért az ostoba gondolatokért... Inter arma nem kötelezően és nem mindig silent musae, de a fentiekhez még egy másik gondolatom is kapcsolódott: hogyhogy senki nincs itt munkás- vagy parasztruhában? Vagy itt vannak ők is, a pesti proliknak is jut sötét ünneplőre, frakkra, estélyi ruhára, ékszerekre?...

Annyira tudtam, hogy e gondjaim igen-igen földszintes vagy alagsori megközelítései a társadalom valós életének, hogy szóvá se tettem Lányiné előtt, másutt sem. Csak annak örültem, hogy rajtam kívül itt-ott máson is föl lehetett fedezni a katonaruhát. Szabadságon levők voltak-e vagy hátországi beosztásúak, nem tudom. Csak azt, hogy kevés kivétellel tisztí rangúak. Társaim, akik a Városi Színház helyett a nyilvánosházak tájékán őgyelegtek, fölhaborodva mesélték, hogy a kéjnök már nem akarnak velük pénzért szobára menni, csak lisztért, kenyérért, húsért, cukorért, zsírért. Esetleg használható ruhaneműért.

Volt lehetőségem a napilapokat tanulmányozni. Felfigyeltem például arra, hogy az oroszországi szovjethatalom megkezdte az osztrák–magyar hadifoglyok kicserélését a volt cári katonáékért. Az újságok felpanaszolták, hogy Magyarországra hazatérő vagy „direkt hazairányított” oroszországi magyar foglyok között „egyre több a bolsevik agitátor”. Egy Capp nevű osztrák altábornagy is felhívta a figyelmet a hazabocsátott hadifoglyokra, akik között sok „anarchista” élteti Lenint és Trockijt. Márciusban a Bihar megyei Nyárló községből jelentették, hogy katonaszökevény csoportok rejtőzködnek az erdőben, hegyekben, akiknek jelt ad a helyi lakosság, ha járőr közeledik, ezért nem lehet befogni őket. [...]

Augusztus 20-ra, Szent István ünnepe-re Etelka néném olcsó vonattal meglátogatott Pesten, és magával hozta a menyasszony-jelöltemet is, Kolozsvári Piroskát. Az egyik iskola-környéki, ismerős munkácsoládnál – a „mosónőmnél” – szereztem nekik szállást. Együtt vásároltunk e célra félretett pénzből egy-egy szép ruhát magunknak, vettem még egy szép raglánt is. Ides küldött gyűrűre való pénzt is, ami ellen én hevesen tiltakoztam, de ő azt üzenté, hogy ha én kifizettem a két néném kiházásitáskor ránk maradt bankadósságot, akkor belepusztulva se tudná elnézni, hogy a magam házasságát teljesen egymagam intézzem. Megvettük hát a jeggyűrűket, sőt Piroskának még egy szép, köves aranygyűrűt is. Ezt később, mikor viselni kezdte, hamar elvesztette.

Míg Pesten voltak, igyekeztünk minden olyan látnivalót megnézni, amit a vidékről Pestre utazók általában megtekintenek. Elvittem őket nyári színházi előadásra is, a *Budai Színkörbe*, láttunk mozit, amit ők odahaza még eddig nem láttak. Etelka nénémnek tetszett, ami arra érdemes, ami meg csak afféle szegényember-bolondító pénzkicsikarás volt – vurstli és hasonlók –, azokat megnézte, s aztán legyintett: jó. Ilyet is láttunk. Érzéke volt a különbségtételhez, hogy mi fontos, mi érték, mi nem. Zsófi néném ugyanilyen volt, Idesről már eleget írtam ahhoz, hogy elképzeljük, neki is volt magához és a környező világhoz esze. Magamról is sokfélét megvallottam. Nem tudom, ez a lényegre tapintó készség valamiféle velünk született képesség volt? Mert ugyanezt nem tapasztaltam Piroskánál! Jött velünk mindenhová, de semmi se volt rá különösebb hatással, semmiről se volt véleménye. Ha valami meglepte, elintézte annyival: Ó!

Folyton azzal zaklatott, hogy valahol, valami módon intim célból együtt lehessünk. Már kezdtem gyanakodni, hogy ez a lány legalább annyira gyanakszik rám, hogy valóban nőül akarom-e venni, mint amennyire én bizonytalankodtam, hogy vajon jó lesz-e Zsófi néném Nagy Ötlete, hogy minket az Isten is épp egymásnak tartogat, mert másra nem számíthatunk. Ezért – talán számításból – szívesen esett volna tőlem teherbe. Ez, ha nem másra, arra szolgált bizonyágul mindenképp, hogy Piroskával való, tervezett és immáron a megszervezés állapotában lévő egybekelésünk nem lesz kifejezetten szerelmi házasság, hanem kölcsönösen racionális megfontolások következménye csupán. Még hozzá nem is a kettőnké, hanem főképpen az ő mostohaanyjáié, Zsófi nénémé. Nem tagadom: Piroska egykedvűsége, kizárólagos férfiéhsége, érdektelensége minden iránt, ami a nagyvilágban – értsd: Pesten, 1918. augusztus 20. táján – létezik, nem kevés gondot okozott! Este, mikor egy-egy hármásban átcsavargott nap után lefeküdtem a Váci út 57. szám földszint 4-es számú szobában, sokáig néztem nyitott szemmel, karjaimat tarkóm alá helyezve, a plafont. Mit tegyek? Visszakozzam az utolsó percben, amikor már együtt van minden, az esküvői ruha, a gyűrű, az időpont is megbeszélve? Úgy döntöttünk ugyanis, hogy mivel az én postástanfolyamom szeptemberben véget ér, akkor leteszem a vizsgát, megvárom itt a kinevezésemet valamelyik budapesti postahivatalba, aztán októ-

berben kérem az áthelyezésemet Debrecenbe vagy Nagyváradra. – Haj, ha akkor tudtam volna, hogy ha Nagyváradot választom, akkor nemcsak Pestről kerülök Váradra, hanem az eljövendő Kis-Magyarországból is átkerülök az eljövendő Nagy-Romániába! Sok fölösleges szenvedést megtakaríthattam volna magamnak, ami csakis azért ért és ér napjainkig, mert véletlenül magyar anyanyelvűnek születtem!

November legelejére, névestémre terveztük az eljegyzést, Érolasziban, és a jövő esztendő január elejére, az ő 21. születésnapjára az esküvőt. Ezt is néneim találták ki, és ők beszéltek rá. Nekem olyan mindegy lett volna, hogy mikor és hányadikára essék ez a két családi esemény. Sose a forma érdekelt, csakis a lényeg, a tartalom. Ezért rá is hagytam: legyen úgy, ahogyan ők akarják.

Egy hét múlva Piroskáiék hazautaztak, én folytattam a tanulmányaimat. Közben apróbb pénzkereseti lehetőségeket is nyakon csipkedtem. Például statisztákat keresgéltem egy készülő filmjéhez valamelyik filmgyár. A Városligetben forgatták, már nem emlékszem a címére, csak arra, hogy esténként kivilágított lampionok tövében ötven másik katonával együtt azt kellett teli torokból üvölni, valamiféle csónakban ringatózva a városligeti tó vizén, hogy: „Velence, ég veled! Triesztbe vááágyom ééén!” De hogy némafilmhez mi a fenének kellett rekedtre énekelni magunkat, máig se tudom. Mindegy, fizettek érte...

Előzőleg, július első felében a *Városi Színház* bemutatta G. Fuchs Krisztus című passiójátékát, Ivánfi Jenő rendezésében. Fricsay Richárd, a nagynevű karmester vezényelte a zenekart meg a kórust. Mivel a tömegjelenetekhez statisztákra volt szükség, és az előadást a *Színházi Élet* szerkesztőjének, Incze Sándornak a felügyeletével a *Hadisegélyező Hivatal* javára szervezték és mutatták be vagy tízszer-tizenötösör, közülünk is toboroztak statisztákat. Oda is jelentkeztem. Ha jól emlékszem, Pethes Imre volt Krisztus, Júdást Kürthy József, Pilátust a rendező, Ivánfi, Mária Magdolnát Paulay Erzszi alakította. Játzott még Hettyei Aranka, Bartos Gyula, Krémer Lili, Bárdi Ödön, Tasnády Ilona – csupa ismert név, némelyikük a későbbiekben lett nevesebb művész. Ötszáz statiszta, száztagú zenekar, száztagú kórus működött közrel! A próbák június második felében elkezdődtek.

Próbák közben mesélték, hogy a szerző, a fentebb említett Fuchs, a *Münchner Nachrichten* színházi kritikusa, a *Reliefbühne* alapítója, Krisztus szerepére Beregi Oszkárt szemelte ki, de a klérus ezt élénken ellenezte, mert... Beregi zsidó volt! Fuchs ekkor kihallgatást kért Csernoch János hercegprímástól, és tőle kérte Beregi felléptetéséhez a támogatást. De a prímás is lebeszélte a szerzőt. Nevetséges volt, hogy Pilátust viszont, aki a valóságban nem volt zsidó, az előadáson a zsidó származású Ivánfi Jenő játszhatta el.

A *Színházi Élet* nagy propagandát csapott az előadásnak, 1918. július közepén külön „Krisztus”-számot adott ki, ez meg is volt egy ideig nekem, de ma már nem találok. A passiójáték két fő alakja Krisztus és Júdás, kettejük drámai küzdelme maga a darab. Nagy siker volt! Kürthy Júdásának perceként át állva tapsolt a közönség, noha feliratokat helyeztek el, hogy tekintettel az előadás vallásos jellegére, senki ne tapsoljon. Az úrvacsora-képben Leonardo da Vinci híres festménye elevenedett meg a színpadon. A sajtó meg is bírálta a túl költséges, pazarlónak minősített díszleteket és jelmezeket. Az egyik előadáson megjelent József főherceg, valamint Augusz-

ta főherceg asszony. Bevallom őszintén, hogy a próbák és az előadások után – egy előadás maradt el csupán, a Vízművek hibájából – tömegesen vonult a potyapénzhez jutott statisztasereg a környékbéli kuplejárokba. Én is el-elbicegtem párszor, nagyot néztem volna, ha ott is viszontlátom József főherceget és Auguszt főherceg asszonyt... A színművészeket, statisztákat, zenészeket a jelek szerint annyira „megviselte” Krisztus szenvedése, hogy a lelki egyensúlyuk helyrebillentése végett – a keresztrefeszítők erkölcsi zuhlottságával –, kénytelenek voltak valamiféle „bűnbeeséssel” azonosulni...

Mindezzel csak azt akartam mondani, hogy a főhatalmasságoktól a klérusig oly nagyra tartott, mutató (mondhatnám: képmutató) vallásos fesztivált a legtöbben meglehetősen érzelmi távolságból szemlélték. Ami engem illet, mulattatott, szórakoztatott, de nem borultam tőle térdre, csak ha a béna lábammal rosszul léptem valamelyik színpadi deszkára. Akkor viszont akaratlanul is elküldtem a címszereplő Pethes Imrét Máriába, akit Alszeghy Irma alakított emlékezetesen.

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette:
SZILÁGYI ALADÁR